

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGI
BUXORO DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI**

FILOLOGIK TADQIQOTLARNING YANGI BOSQICI: ZAMONAVIY TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR

III XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN MATERIALLARI

2025-yil, 21-OKTABR

BUXORO – 2025

ANJUMAN DASTURIY QO'MITASI

1. B.B. Ma'murov	- Buxoro davlat pedagogika instituti rektori, rais;
2. Z.M. Muqimov	- Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor, rais muovini;
3. G.R. Akramova	- Ilmiy – tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy pedagogik kadrlar tayyorlash bo'limi boshlig'i, a'zo;
4. X.A. Xaitov	- Tillar fakulteti dekani, a'zo;
6. U.S.Amonov	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrasini mudiri, a'zo;
7. D.B.Axmedova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrasini professori, a'zo;
8. G.B.Rustamova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrasini dotsenti, a'zo;
9. G.R.Mirxanova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrasini dotsenti, a'zo;
10. R.A.Saidova	O'zbek tili va adabiyoti kafedrasini professori, a'zo;
11. Y.U.Nurova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrasini dotsenti, a'zo;
12. Sh.Sh.Nizomova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrasini dotsenti, a'zo;
13. N.H.Hojiyeva	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrasini dotsenti, a'zo;
14. M.U.Usmonova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrasini katta o'qituvchisi, a'zo;
15. N.A.Bafoyeva	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrasini o'qituvchisi, a'zo;
16. N.O. Avazova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrasini o'qituvchisi, a'zo;
17. S.T. Latipova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrasini o'qituvchisi, a'zo

ILMIY ANJUMANNING TASHKILIIY QO'MITASI

1. M.M. Bafayev	- O'quv ishlari bo'yicha prorektor, rais;
2. M.L. Umedjanova	- Yoshlar masalalari va ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha birinchi prorektor, rais muovini;
3. U.S. Amonov	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrasini mudiri, a'zo;
4. F.R.Rustamov	Tillar fakulteti Yoshlar bilan ishlash bo'yicha dekan o'rinbosari
5. L.F. Sharipova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrasini professori, a'zo;
6. M.Y. Ro'ziyeva	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrasini professori, a'zo;
7. Sh.M. Istamova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrasini dotsenti, a'zo;
8. M.B. Sharipova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrasini dotsenti, a'zo;
9. G.B. Rustamova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrasini dotsenti, a'zo;
10. R.R. Xalilova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrasini dotsenti, a'zo;
11. M.U. Usmonova	O'zbek tili va adabiyoti kafedrasini katta o'qituvchisi, a'zo;
12. F.K. Nurova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrasini katta o'qituvchisi, a'zo;
13. N.N. Mirjonov	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrasini o'qituvchisi, a'zo;
14. M.Y. Latifova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrasini o'qituvchisi, a'zo;
15. M.A. Tilavova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrasini o'qituvchisi, a'zo;
16. M.V. Jabborova	- O'zbek tili va adabiyoti kafedrasini o'qituvchisi, a'zo.

To'plam O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2024-yil 27-dekabrda "2025-yilda o'tkazilishi rejalashtirilgan xalqaro va respublika miqyosidagi ilmiy va ilmiy-texnik tadbirlar ro'yxatini tasdiqlash to'g'risida"gi 496-sonli buyrug'i rejasida belgilangan tadbirlarning bajarilishini ta'minlash maqsadida Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi Buxoro davlat pedagogika institutida o'tkazilgan "Filologik tadqiqotlarning yangi bosqichi: zamonaviy tendensiyalar va istiqbollar" mavzusidagi III xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari asosida tuzildi.

Mas'ul muharrir:

G.B. Rustamova - filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Taqrizchilar:

D.S. O'rayeva - filologiya fanlari doktori, professor
F.S. Safarova - filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

TURKIY POETIKA TADQIQIDA INGLIZ VA RUS SHARQSHUNOSLARI QARASHLARINING QIYOSI

Umurzakova Dilnoza Davranbekovna

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat

O'zbek tili va adabiyoti universiteti tayanch doktoranti

Moskva Lingvistika Universiteti qo'shma dasturi o'qituvchisi

umurzakovadilnoza3@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tezis turkiy poetika tadqiqolarida ingliz va rus sharqshunoslik maktablarining metodologik yondashuvlari va nazariy qarashlarini qiyosiy tahlil qiladi. Tadqiqotda ikki maktabning turkiy adabiyot va poetik an'analarni o'rganishdagi asosiy farqlari, umumiy jihatlar va ilmiy yutuklar ko'rib chiqiladi. Rus sharqshunoslik maktabi turkiy poetikaning tarixiy-filologik aspektlariga e'tibor qaratgan holda, ingliz sharqshunoslari esa qiyosiy-adabiyotshunoslik va antropologik yondashuvlarni qo'llaganlar. Maqolada har ikkala maktabning nazariy asoslari, metodlari va turkiy poetika tadqiqolaridagi hissalari o'zbek va sharq manbalaridan keng foydalangan holda tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: turkiy poetika, sharqshunoslik, ingliz maktabi, rus maktabi, o'zbek adabiyoti, qiyosiy tahlil, adabiy meros.

Kirish. Turkiy poetika tadqiqolari XX asr davomida turli milliy sharqshunoslik maktablarining diqqat markazida bo'lib kelgan. O'zbek adabiyotshunosi va taniqli sharqshunos Izzat Sulton o'zining "Sharq adabiyoti tarixi" asarida ta'kidlaganidek, turkiy she'riyat an'analari Markaziy Osiyoda ming yillik tarixga ega bo'lib, bu sohada tadqiqotlar ham uzoq va murakkab tarixga egadir [Sulton I, 56]. Eng yirik va ta'sirli sharqshunoslik maktablaridan rus va ingliz maktablari turkiy adabiy merosi va poetik tizimlarni o'rganishda o'ziga xos metodologik yondashuvlar va nazariy kontseptsiyalar ishlab chiqdilar.

Rus sharqshunoslik maktabi, ayniqsa sovet davridagi tadqiqotchilar, turkiy poetikani asosan tarixiy-filologik nuqtai nazardan o'rganib, matn tahlili va til tarixi usullarini qo'lladilar. O'zbek adabiyotshunosi Vahid Abdullayev o'zining "Adabiyotshunoslik asoslari" kitobida qayd etganidek, rus sharqshunoslari turkiy adabiyotni o'rganishda paleografiya, kodikologiya va filologik tahlil metodlariga katta e'tibor berdilar [Abdullayev V, 126]. Ingliz sharqshunoslari esa qiyosiy adabiyotshunoslik, madaniy antropologiya va post-kolonial nazariya elementlarini o'z tadqiqotlarida faol ishlatdilar.

Bu ikki yondashuvning farqlari nafaqat metodologik jihatdan, balki turkiy poetikaning mohiyati va ahamiyatini tushinishdagi kontseptual tafovutlarda ham yaqqol ko'rinadi. Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti professori Azim Hodjiyev o'zining ilmiy ishlarida ta'kidlaganidek, rus maktabi turkiy poetikani Markaziy Osiyo va Sharqiy Yevropa turkiy xalqlarining madaniy-tarixiy kontekstida o'rganishga intilgan bo'lsa, ingliz tadqiqotchilari uni umumjahon adabiy jarayonlar va madaniyatlararo aloqalar prizmasida ko'rib chiqdilar [Hodjiyev A,70].

Asosiy qism. Rus sharqshunoslik maktabining turkiy poetika tadqiqolaridagi yondashuvi, birinchi navbatda, V.V.Bartol'd, A.N.Kononov, E.E.Bertels kabi olimlarning ishlarida shakllanib, tarixiy-filologik metodologiyaga asoslangan. O'zbek adabiyotshunosi G'ayrat G'ulom o'zining "Adabiy tanqid nazariyasi" asarida ta'kidlaganidek, ular turkiy poetik an'analarni matn tahlili, til tarixi va qo'lyozma tadqiqotlar orqali o'rgandilar [G'ulom G', 103]. Rus sharqshunoslari turkiy she'riyatning vaqt bo'yicha rivojlanishini kuzatib, uni mahalliy tarixiy sharoitlar va ijtimoiy omillar bilan bog'lab ko'rishga harakat qildilar.

Markaziy Osiyo tadqiqotlarida muhim o'rin tutgan akademik Yevgeniy Bertels o'zining "Sharq adabiyoti tarixi" asarida turkiy poetik shakllarning (g'azal, qasida, ruboiy) paydo bo'lishi va takomillashuvini arab-fors adabiy ta'sirlar va mahalliy folklor an'alarining

murakkab sintezi sifatida talqin etgan [Bertels E,24]. Bu yondashuv o'zbek adabiyotshunoslari Ozod Sharafiddin, Bahtiyor Nazarov kabi olimlar tomonidan ham qo'llab-quvvatlangan va rivojlantirilgan.

Rus maktabining asosiy xususiyati turkiy poetikani keng turkiy-mongol madaniy doirasi ichida o'rganishga intilishidir. Masalan, Leningrad sharqshunoslik maktabining yetakchi vakili Irina Stebleva o'zbek, qozoq, qirg'iz va boshqa turkiy xalqlarning poetik an'analari qiyoslab o'rganib, ular orasidagi umumiylik va o'ziga xosliklarni aniqlashga harakat qilgan. Bu yondashuv turkiy poetikaning ichki tizimiy xususiyatlarini chuqur tahlil qilish imkonini berdi, lekin ayni vaqtda uni nisbatan yopiq madaniy muhit sifatida ko'rib chiqishga olib keldi [Stebleva I, 54].

Ingliz sharqshunoslik maktabi turkiy poetika tadqiqolarida boshqacha metodologik yo'nalish tanlab oldi. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida E.G.Browne, R.A.Nicholson kabi ingliz orientalistlari turkiy adabiyotni fors-arab adabiy an'analari bilan qiyoslab o'rgandilar. Sharqshunos Annemarie Schimmel o'zining "Islamic Literatures of India" asarida turkiy poetikani umumiy Sharq adabiyoti kontekstida ko'rib, uning umumjahon adabiy jarayonlardagi o'rnini belgilashga harakat qilganligini ta'kidlaydi [Schimmel A, 66].

O'zbek adabiyotshunosi va sharqshunos Erkin Yo'ldoshev o'zining "Adabiy aloqalar tarixi" kitobida qayd etganidek, XX asr ikkinchi yarmidan boshlab ingliz tadqiqotchilar turkiy poetikani o'rganishda qiyosiy adabiyotshunoslik, strukturalizm va post-kolonial nazariya elementlarini qo'llash boshladilar [Yo'ldoshev E, 98]. Bu yondashuv turkiy poetikaning universal badiiy qiymatlarini ochib berishda muhim rol o'ynadi, lekin ba'zan mahalliy madaniy kontekstning o'ziga xos jihatlari e'tiborsiz qoldirishga ham olib keldi.

Ikki maktabning metodologik farqlari turkiy poetikaning ayrim masalalarini talqin qilishda yaqqol namoyon bo'ladi. Masalan, turkiy klasik she'riyatning metrik tizimlari masalasida rus tadqiqotchilari asosan filologik tahlil usullarini qo'llab, sillabik va kvantitativ me'yorlarni tarixiy rivojlanish nuqtai nazaridan ko'rib chiqdilar. O'zbek tilshunosi va adabiyotshunosi Abdurauf Fitrat o'zining "She'riyat san'ati" asarida turkiy klassik she'riyatning vezn tizimini tahlil qilib, rus sharqshunoslarining bu sohadagi yondashuvlarini ijobiy baholagan [Fitrat A, 20].

Turkiy poetikaning ramziy tili va obrazli tizimi masalasida ham sezilarli farqlar mavjud. Rus maktabi bu jihatlarni asosan folkloristik va etnografik ma'lumotlar asosida tahlil qilib, turkiy she'riyatning milliy xususiyatlarini ta'kidlashga intildi. O'zbek folklorshunosi Tog'ay Mirzayev o'zining "O'zbek folklori poetikasi" asarida rus sharqshunoslarining bu yondashuvini qo'llab-quvvatlab, turkiy she'riyatdagi folklor unsurlarning ahamiyatini ta'kidlagan. Ingliz tadqiqotchilari esa turkiy poetik ramzlarni umumiy Sharq ma'rifiy va tasavvufiy an'analari prizmasida ko'rib chiqib, ularning madaniyatlararo aloqalar natijasida shakllanganligiga e'tibor qaratdilar [Mirzayev T,113].

Hozirgi kunda ikkala maktabning yondashuvlari o'zaro to'ldiradigan xususiyatga ega bo'lib, turkiy poetika tadqiqolarining yanada to'liq va har tomonlama tasvirini yaratishga yordam bermoqda. O'zbek adabiyotshunosi va akademik Naim Karimov o'zining so'nggi tadqiqotlarida ta'kidlaganidek, rus sharqshunosligining chuqur filologik tahlil an'analari ingliz maktabining qiyosiy va madaniyatshunoslik metodlari bilan uyg'unlashganda, turkiy poetikaning murakkab tabiatini tushinishda yangi imkoniyatlar yaratiladi.

Xulosa. Turkiy poetika tadqiqolarida rus va ingliz sharqshunoslik maktablarining qiyosiy tahlili shuni ko'rsatadiki, har ikki yondashuv o'z afzalliklari va cheklovlariga ega. Rus maktabining tarixiy-filologik metodologiyasi turkiy poetikaning ichki tizimiy xususiyatlarini chuqur o'rganish va mahalliy madaniy kontekstni hisobga olish imkonini berdi. Bu jihat ayniqsa o'zbek adabiyotshunoslari tomonidan yuqori baholandi va mahalliy tadqiqotlarda keng qo'llanildi. Ingliz maktabining qiyosiy-adabiyotshunoslik yondashuvi esa turkiy poetikani umumjahon madaniy jarayonlar kontekstida ko'rib chiqish va uning universal badiiy qiymatlarini ochib berishda muhim rol o'ynadi.

Zamonaviy turkiy poetika tadqiqqlarida eng samarali yondashuv ikki maktabning metodologik yutug'ini sintez qilishdir. O'zbek adabiyotshunosligi bu borada muhim tajribaga ega bo'lib, mahalliy an'analar va xorijiy metodlar o'rtasidagi muvozanatni saqlashga harakat qilmoqda. Bu sintez turkiy she'riyatning o'ziga xos milliy xususiyatlarini saqlab qolish bilan birga, uning umumjahon adabiy merosi sifatidagi ahamiyatini ham to'liq ochib berishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullayev, V. (2001). Adabiyotshunoslik asoslari. Toshkent: O'qituvchi.
2. Bertels, E. E. (1965). Persidsko-tadzhikskaya literatura. Moskva: Nauka.
3. Fitrat, A. (1926). She'riyat san'ati. Toshkent: Turkiston.
4. Hodjiyev, A. (2005). Markaziy Osiyo adabiy aloqalari. Toshkent: Fan.
5. Mirzayev, T. (1995). O'zbek folkori poetikasi. Toshkent: Fan.
6. Sulton, I. (1998). Sharq adabiyoti tarixi. Toshkent: Ma'naviyat.
7. Stebleva, I. V. (1976). Poetika drevnetyurkskoy literatury. Moskva: Nauka.
8. Schimmel, A. (1973). Islamic Literatures of India. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
9. Yo'ldoshev, E. (1999). Adabiy aloqalar tarixi. Toshkent: Sharq.
10. G'ulom, G'. (1987). Adabiy tanqid nazariyasi. Toshkent: O'qituvchi.